

КАСАЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У КРАЇНАХ ЄС

ТКАЧЕНКО Олександр Валерійович - кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії права, міжнародного права та приватного права, ПЗВО «КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДЖНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6377-2364>

ОНИЩЕНКО Віталій Вікторович - здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та права ПЗВО «КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДЖНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-1288-9683>

УДК 347.9

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2025.1.34>

Стаття присвячена дослідженню суті касаційного провадження в системі судочинства країн Європейського Союзу. Касаційне провадження є невід'ємною складовою системи перегляду судових рішень, яке вичерпує національні механізми судового захисту, що і зумовлює підвищений інтерес до нього. Незважаючи на обмеженість кола питань, що можуть бути вирішені в порядку касаційного провадження, їх важливість для захисту порушених прав, свобод та інтересів у правових відносинах, сталості судової практики, реалізації контрольних функцій судової влади, не викликає заперечень. Ефективність судового провадження не в останню чергу визначається досконалістю його процесуальної форми. При цьому, слід зазначити, що, зважаючи на своєрідну екстраординарність касаційного провадження, специфіку завдань, що в ньому вирішуються, процесуальна форма цього провадження в різних країнах має значні відмінності, які потребують вивчення. Касаційна інстанція здійснює юридичну перевірку правильності винесених нижчестоящими судами рішень з питань застосування норм матеріального та процесуального права, виконує регулятивну роль та через однакове тлумачення права забезпечує єдності судової практики та однаковості правозастосування в судах.

Ключові слова: касація, касаційне провадження, судова система, правова система, французька правова система, романо-германська правова сім'я.

Постановка проблеми

Триланкова інстанційна судова система сприйнята моделями організації і функціонування судової влади в більшості країн Європи. Касаційне провадження є невід'ємною складовою системи перегляду судових рішень, яке вичерпує національні механізми судового захисту, що і зумовлює підвищений інтерес до нього. Незважаючи на обмеженість кола питань, що можуть бути вирішені в порядку касаційного провадження, їх важливість для захисту порушених прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах, сталості судової практики, реалізації контрольних функцій судової влади, не викликає заперечень. Ефективність судового провадження не в останню чергу визначається досконалістю його процесуальної форми. При цьому, слід зазначити, що, зважаючи на своєрідну екстраординарність касаційного провадження, специфіку завдань, що в ньому вирішуються, процесуальна форма цього провадження в різних країнах має значні відмінності, які потребують вивчення.

Стан дослідження

Питання касаційного провадження є одним із напрямків наукових досліджень процесуального спрямування, який демонструє стабільно високий інтерес фахової спільноти. Його розробка відбувається як у межах загальних питань оскарження судових рішень, так і як самостійного процесуального інститу-

ту. Важливий внесок у дослідження природи касаційного провадження внесли такі вчені, як: В. В. Берч, М. А. Валовіна, С. В. Мирославський, П. Солт, В. Шишкін. Також останнім часом з'являються публікації, які розкривають окремі аспекти касаційного провадження в цивільному судочинстві. У цілому, слід звернути увагу на те, що в переважній більшості досліджень увага акцентується на питаннях визначення касаційного провадження як стадії судового процесу, а також на праві на касацію.

Метою статті є з'ясування суті касаційного провадження в системі судочинства країн Європейського Союзу та порівняльна характеристика з системою судочинства України.

Виклад основного матеріалу

Інститут касації є поширеним у демократичних країнах світу інструментом упорядкування судової системи і розв'язання найбільш складних суперечностей у правозастосуванні. До його сучасного вигляду кожна правова система прийшла власним неповторним шляхом, що був обумовлений історичними, соціально-економічними, політичними та національно-культурними факторами, а також організаційними та функціональними відмінностями. Враховуючи відсутність єдиної універсальної моделі інституційного забезпечення касації, надзвичайно важливим для нових європейських демократій, до числа яких входить і Україна, є детальне вивчення як основ касаційного механізму, так і окремих національних особливостей його втілення.

Касація є тим правовим інститутом, який у ряді інших підкреслює суттєві відмінності між основними правовими системами країн світу. Так, у західноєвропейських державах романо-германської правової сім'ї інститут касації діє в повному обсязі. У цих країнах він набув свого класичного втілення, є найбільш сформованим та має завершені організаційні та процедурні конструкції.

Серед країн романо-германської системи права з розвиненою системою касаційного оскарження судових рішень, у першу чергу, необхідно відзначити Францію, Бельгію та Федеративну Республіку Німеччину. Сутність касаційної системи оскарження судових рі-

шень у цих країнах полягає в тому, що рішення у справі, розглянуте першою та апеляційною інстанцією та яке набуло законної сили, може бути переглянуто, вирішено по-іншому або скасовано судовою інстанцією вищого рівня, на яку покладено функції забезпечення одноманітності судової практики. Такою інстанцією є касаційний суд.

Французька правова система має декілька особливостей, однією з яких є те, що вона базується на одному з найважливіших принципів організації державної влади – принципі розподілу судових і адміністративних функцій [9]. Характеризуючи стан системи правосуддя у Франції, дослідники відзначають, що на сучасному етапі в цій країні створена найсильніша централізація судової влади та зразкова ієрархія судово-юрисдикційних органів, діяльність яких здійснюється суворо відповідно до закону та виключає застосування надзвичайних актів [4]. У межах сучасної інстанційної системи відбувається галузеве структурування судів за окремими юрисдикціями, що впливає на особливості їх організації.

Касаційний суд Франції, який одержав свою назву ще у 1790 році, є вищою судовою інстанцією цієї країни. Престиж та роль Касаційного суду Франції в судовій системі є досить значними, оскільки його основним завданням є здійснення контролю за правильністю застосування законодавства судами нижчого рівня. За своєю внутрішньою структурою Касаційний суд поділяється на шість палат: три з цивільних справ, одна з соціальних питань, одна в комерційних справах, одна в кримінальних справах. До складу суду входять Перший президент Касаційного суду, Президенти шести палат та судді, які мають назву радників. При Касаційному суді діють генеральний прокурор та його помічники, а також генеральні адвокати держави [7].

За загальним правилом рішення Касаційного суду приймається однією з палат, яка розглядає справи відповідної юрисдикції. Проте в разі наявності проблемних питань, пов'язаних із застосуванням норм права різних галузей, рішення приймається змішаною палатою, яка складається з представників трьох палат, що відносяться до різних галузей права. У тому ж випадку, коли правове питан-

ня має принциповий характер або коли після скасування рішення суд першої інстанції неодноразово приймав рішення, аналогічні першому, розгляд справи відбувається на Пленумі Касаційного суду, який діє у складі Першого президента суду, Президентів та старійшин палат, а також двох суддів від кожної палати.

Касаційний суд Франції не переглядає справи нижчестоящих судів по суті, а здійснює юридичну перевірку правильності винесених ними рішень з питань застосування норм матеріального та процесуального права. На думку окремих правознавців касаційний суд розглядає не судові справи, а «судить рішення», винесені нижчестоящими судами [4].

У Франції касаційна скарга може бути подана лише на рішення, яке є остаточним, тобто більше не підлягає апеляційному оскарженню. Підставою для касаційного оскарження є порушення закону, яке допустив суд, що виніс оскаржуване рішення. Порушення закону як підстава для касаційного оскарження, на думку М. А. Валовіної, може полягати у наступному: по-перше, у порушенні закону у вузькому його значенні; по-друге, у порушенні судом наданої йому влади, тобто здійснення судовим органом таких дій, які виходять за межі наданої йому влади; по-третє, у порушенні судом своєї компетенції; по-четверте, у порушенні судом процесуальних форм, що тягне за собою передбачені законом наслідки у вигляді визнання таких дій суду недійсними; по-п'яте, у винесенні різними судовими установами протилежних рішень в одній і тій самій справі [4].

У тому разі, якщо Касаційний суд Франції ухвалює рішення про скасування оскаржуваного вироку чи рішення, він зазвичай надсилає справу на новий розгляд до іншого суду такого рівня із зазначенням рекомендацій, які суд повинен врахувати при новому розгляді справи (так звана «модель чистої касації»). Разом з тим, Касаційний суд не позбавлений права не передавати справу на новий розгляд та припинити провадження у справі в тому разі, коли скасування постанови, яка оскаржується, не викличе необхідність заново переглядати справу по суті [9]. Позиція Касаційного суду в тій чи іншій справі фактично є важливим орієнтиром для нижчестоящих судів при розгляді ними аналогічних справ чи в

трактуванні тих чи інших правових інститутів [5].

Загальні положення французької моделі касаційного провадження значною мірою отримали відображення в організації найвищої судової інстанції Королівства Бельгії – Касаційного суду Бельгії. Його головним завданням є розгляд скарг на рішення судів останньої інстанції, поданих у зв'язку з порушенням закону або суттєвих правил провадження у справі. Касаційний суд Бельгії, таким чином, виконує регулятивну роль та забезпечує однакове тлумачення права. До складу касаційного суду входять три палати: перша – з цивільних та комерційних справ, друга – з кримінальних справ, третя розглядає справи, які відносяться до компетенції трудових судів [2; 3].

Своєрідний приклад оформлення верхнього поверху судової системи надає Німеччина. Її унікальність, на думку вітчизняних процесуалістів, полягає в тому, що вона побудована за територіально-галузевим принципом і є автономними, з внутрішніми ієрархічними рівнями судової піраміди [4]. Очолює систему загальних судів Верховний федеральний суд Німеччини, який є останньою інстанцією в судах цієї юрисдикції та здійснює функції касації (ревізії). Метою діяльності Верховного федерального суду, на думку деяких правознавців, є забезпечення єдності судової практики, хоча його рішення формально не наділені силою прецеденту [6]. Ця установа складається з сенатів, які побудовані за принципом правової складності питань, віднесених до розгляду суду цієї інстанції і відносно яких треба ухвалити рекомендації по правозастосуванню на загальнофедеральному рівні.

Виконання сенатами Верховного федерального суду функцій перегляду в порядку прямої касації допускається лише щодо рішень, ухвалених у першій інстанції сенатами Федерального патентного суду в деяких справах. У всіх інших випадках звернення до Верховного федерального суду без проходження апеляційної інстанції (так звана «стрибкова касація») процесуальним законодавством Німеччини не допускається [6].

За німецькою теорією інстанційного оскарження судових рішень, оскарження питань щодо застосування норм матеріального та процесуального права здійснюється шля-

хом подання скарги до судів ревізійної інстанції, якими є вищі федеральні суди відповідної юрисдикції. Фактичний бік справи на стадії ревізії вже не досліджується, оскільки ці функції покладені на суди першої та апеляційної інстанції, а перевіряється лише їх діяльність, пов'язана із правильним застосуванням норм матеріального та процесуального права.

Підставами для розгляду справи в касаційному (ревізійному) порядку згідно з ЦПК Німеччини можуть бути тільки порушення норм федерального права, зокрема, у випадках коли: рішення виніс неправомірний склад суду; порушено правила підсудності та підвідомчості; порушено правила представництва сторін; рішення винесено в результаті усного розгляду при порушенні правил про публічність (або закритість) засідання [1; 8]. У складі Федерального верховного суду для розгляду принципових або колізійних питань правового характеру, що виникають у практиці суду ревізійної інстанції, діють декілька колегіальних утворень. Одним з таких утворень є Великий сенат з цивільних справ Верховного федерального суду, який збирається лише в разі необхідності за наявності звернення до нього простих сенатів. Ще одним колегіальним утворенням, яке має на меті вирішення колізійних питань правозастосування в судах загальної юрисдикції, є Об'єднаний Великий сенат, що утворюється у Верховному федеральному суді лише у виняткових випадках є найвищою колегіальною формою здійснення правосуддя Верховного федерального суду. Рішення, яке приймає Об'єднаний Великий сенат, вважається схваленим від імені всього Верховного федерального суду та має обов'язковий для виконання характер, а також виступає в ролі роз'яснення для нижчестоящих судів з метою їх орієнтування в правозастосовчій практиці в аналогічних справах.

Нарешті, у судовій системі Німеччини діє ще один колегіальний орган, існування якого прямо передбачено ст. 95 Основного закону – Єдиний сенат верховних судових установ, основним завданням якого є забезпечення єдності судової практики з боку вищих федеральних судів. Цей орган наділений компетенцією приймати рішення, якщо одна із верховних федеральних судових установ або один з її сенатів у правовому питанні має на-

мір відхилитись від раніше прийнятого рішення іншою федеральною вищою судовою установою або Єдиним сенатом.

Висновки

Касаційна інстанція здійснює юридичну перевірку правильності винесених нижчестоящими судами рішень з питань застосування норм матеріального та процесуального права, виконує регулятивну роль та через однакове тлумачення права забезпечує єдності судової практики та однаковості правозастосування в судах.

Не викликає сумніву той факт, що юридичні конструкції, що забезпечують здійснення касаційного та ревізійного перегляду в країнах романо-германської системи права, з успіхом можуть бути використані при реформуванні механізму касаційного перегляду судових рішень в Україні, особливо в господарському судочинстві. Основною метою цивільного судочинства є здійснення на засадах верховенства права захисту порушених чи оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів. Ця мета, згідно із сучасною теорією процесуального права, повинна визначати і обсяг повноважень суду касаційної інстанції в цивільних спорах.

Література

1. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949. URL: <https://www.bundestag.de/gg>. (дата звернення 26.12.2024)
2. Барон А. А. Верховенство права у практиці конституційного суду Бельгії. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2018-4/pdfs/1-baron-andre-alen-villem-veridt-verkhovenstvo-prava-praktytsi-konstytutsiinoho-sudu-belhii.pdf> (дата звернення 26.12.2024)
3. Берч В. В. Участь народу у реалізації судової влади через суд присяжних Бельгії. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/11321/11380> (дата звернення 26.12.2024)
4. Валовіна М. А. Порівняльна характеристика кримінально-процесуального законодавства України та країн романо-германської правової сім'ї (на прикладі Франції та ФРН). URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/>

[bitstream/123456789/11850/1/Valovina.pdf](#) (дата звернення 26.12.2024)

5. Назаров І. Класифікація судових систем європейських держав. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7480/1/Nazarov_198.pdf (дата звернення 26.12.2024)

6. Паславська Н. Т. Система адміністративних судів ФРН: організація і функціонування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. № 81. С.189-195.

7. Сьоміна В. А. Досвід створення та функціонування адміністративної юстиції у Франції та ФРН. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2691/1/Somina_143.pdf (дата звернення 26.12.2024)

8. Черепій П. М. Кримінальне судочинство Німеччини. Загальна характеристика. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/krok-university-law-journal/article/view/39/33> (дата звернення 26.12.2024)

9. Шишкін В. Система судів загальної юрисдикції у Франції. *Право України*. 1996. № 6. С.18-22.

References

1. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949. URL: <https://www.bundestag.de/gg>. (data zvernennia 26.12.2024)

2. Baron A. A. Verkhovenstvo prava u praktytsi konstytutsiinoho sudu Belhii. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2018-4/pdfs/1-baron-andre-alen-villemeridit-verkhovenstvo-prava-praktytsi-konstytutsiinoho-sudu-belhii.pdf> (data zvernennia 26.12.2024)

3. Berch V. V. Uchast narodu u realizatsii sudovoi vlady cherez sud prysiazhnykh Belhii. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/11321/11380> (data zvernennia 26.12.2024)

4. Valovina M. A. Porivnialna kharakterystyka kryminalno-protseusualnogo zakonodavstva Ukrainy ta krain romano-hermanskoï pravovoi simi (na prykladi Frantsii ta FRN) URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11850/1/Valovina.pdf> (data zvernennia 26.12.2024)

5. Nazarov I. Klyasyfikatsiia sudovykh system yevropeiskykh derzhav URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11850/1/Valovina.pdf>

SUMMARY

The article is devoted to the study of the essence of cassation proceedings in the judicial system of the countries of the European Union. Cassation proceedings are an integral part of the system of review of court decisions, which exhausts the national mechanisms of judicial protection, which is the reason for the increased interest in it. Despite the limited range of issues that can be resolved in cassation proceedings, their importance for the protection of violated rights, freedoms and interests in legal relations, the stability of judicial practice, and the implementation of the control functions of the judiciary, is undeniable.

The effectiveness of court proceedings is not least determined by the perfection of its procedural form. At the same time, it should be noted that due to the extraordinary nature of the cassation proceedings, the specifics of the tasks that are solved in it, the procedural form of these proceedings in different countries has significant differences that need to be studied. The cassation instance carries out a legal review of the correctness of the decisions made by the lower courts on the application of the norms of substantive and procedural law, performs a regulatory role and, through the same interpretation of the law, ensures the unity of judicial practice and the uniformity of law enforcement in the courts.

Key words: cassation, cassation proceedings, judicial system, legal system, French legal system, Romano-Germanic legal family.

[nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7480/1/Nazarov_198.pdf](https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7480/1/Nazarov_198.pdf) (data zvernennia 26.12.2024)

6. Paslavska N. T. Systema administratyvnykh sudiv FRN: orhanizatsiia i funktsionuvannia. Tom 2 № 81 (2024): *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu*. Seriia: Pravo.

7. Somina V. A. Dosvid stvorennia ta funktsionuvannia administratyvnoi yustytzii u Frantsii ta FRN. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2691/1/Somina_143.pdf (data zvernennia 26.12.2024)

8. Cherepii P. M. Kryminalne sudochynstvo Nimechchyny. Zahalna kharakterystyka. *Pravnychiy visnyk Universytetu «KROK»*, (29), 182–187. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/krok-university-law-journal/article/view/39/33> (data zvernennia 26.12.2024)

9. Shyshkin V. Systema sudiv zahalnoi yurysdyktzii u Frantsii. *Pravo Ukrainy*. 1996. № 6. С.18.